

מבצע זריחה"

ניסיון של המצרים לשלוח מוקשים ימיים במיצרי היובל לאחר מלחמת יוה"כ

מתוך ספר זיכרונותיו של ליווא (אלוף) ימי מחמד עבד א-רחמן רא'פת

עוד פיסת מידע על הזירה המית במלחמת יוה"כ מנקודת ראות מצרית

תרגום מערבית: יצחק ורדי

עריכה מקצועית: גואטה שלמה

(נערך והופץ בתאריך 17.8.2025)

הקדמת העורך המקצועי

במלחמת יום הכיפורים הצליח חיל הים המצרי להפתיע וביצע מיקוש של מיצרי היובל בדרום מפרץ סואץ. מבצע המיקוש התבצע בחשאי בים הראשונים של המלחמה באמצעות מקשת מדגם ת-43 וספינות טורפדו פ-183, שזרעו כ-77 מוקשים קרקעית מסוג KMD-500 ומוקשים עגונים מסוג KB-KRAB, במרכז ובפאה המזרחית של מיצרי היובל בכניסה למפרץ סואץ.

לחיל הים הישראלי, התבררה עובדת המיקוש רק יומיים לאחר כניסת הפסקת האש לתוקפה, ב-26 אוקטובר, כשמכלית בשירות ישראל "סיריס" טבעה לאחר עלתה על שני מוקשים, בעת שהפליגה במיצרים בדרכה ממפרץ אילת למפרץ סואץ¹.

על מבצע המיקוש עצמו אין הרבה מידע מהצד המצרי. בכירים בצבא ובחיל הים המצרי² שכתבו מאמרים או ספר זיכרונות, העלו באופן כללי על נס את הצלחתם למקש את המיצרים ולהפתיע את ישראל, אך לא פרטו בהרחבה את אופן ביצוע המשימה וההכנות לה. זאת, מלבד עדות מפורטת של אחד ממפקדי הסט"רים שהשתתפו במבצע³.

לאחר המלחמה ועל רקע הכוונה המצרית לפתוח מחדש את תעלת סואץ לשייט, ניסה בתחילה חיל הים המצרי, באביב 1974, לשלוח בעצמו את המוקשים ולטהר את המיצרים כך שתתאפשר תנועת אוניות במיצרי יובל, אלא שהדבר לא עלה בידם (הצליחו חלקית בלבד) והם נאלצו להתקשר עם הסובייטים על מנת שיבצעו עבורם את השלייה וכריזו שהמיצרים מטוהרים.

הצי הסובייטי אכן נרתם למשימה ושיגר לצפון הים האדום כוח ימי בפיקוד נושאת מסוקים ליניגרד וכלי לוחמה נוספים לרבות משחתת, שולות מוקשים ומכלית גדולה. פעילות השלייה הסובייטית התבצעה במהלך מספר לא מועט של שבועות במחצית השנייה של שנת 1974.

המידע אודות מבצע השלייה הסובייטי הינו מפורט ביותר, ולהערכת העורך המקצועי הינו אמין והוא התפרסם באתר רוסי אצל חוקר בשם אלכס רוזין⁴.

¹ על הפתעת המיקוש הימי של הצי המצרי במלחמת יוה"כ ראה: גואטה שלמה: <https://drive.google.com/file/d/1bq0G5h0zgrdyqhGNswHdY3NLI9o48R7v/view> מתוך הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/2021 של המרכז למדיניות ואסטרטגיה ימית

² כמו למשל הגנרל גמסי או מפקד חיל הים פואד ד'כרי או ראש המבצעים של הצי אשרף רפעת.

³ סיפורו של קצין חיל הים שנטל חלק במיקוש הימי בכניסה למפרץ סואץ במלחמת אוקטובר 1973. עקיד (אל"מ) ימי מחמוד עות'מאן זיד, תרגום לעברית בקישור הבא: <https://archive.kippur-center.org/arab-sources/marin-dredging-suez.pdf>

⁴ אלכס רוזין, <https://alerozin.narod.ru/Suez.htm>

לאחרונה פעלנו לתרגם ולערוך מקצועית ספר זיכרונות של קצין צי מצרי בכיר, בדרגת ליווא (אלוף) בשם מחמד עבד א-רחמן רא'פת, שבמלחמת יוה"כ ולאחריה שימש בתפקידים בכירים כקצין מטה ב-שעבת המבצעים של הצי באלכסנדריה.⁵

בספר זיכרונותיו, רא'פת מתאר במספר עמודים בודדים (עמודים 47-51 מתוך הספר) את פרשת הניסיון של חיל הים המצרי, אחרי המלחמה, לשלוח את המוקשים הימיים ולטהר את המיצר הממוקש באופן עצמאי. על פי מה שנכתב בעמודים אלי אנו מבינים כי הניסיון המצרי לשלוח את המוקשים התבצע תחת הכינוי מבצע "הזריחה" ("שרוק" בערבית).

נראה שמתוקף תפקידו של המחבר במחלקת המבצעים באלכסנדריה הוא היה שותף ומעורב בתכנון מבצע השליה שאותו הוא מכנה כאמור בספרו בשם "הזריחה".

המחבר מפליג בשבחים מוגזמים על הצלחה כביכול של מפקד שולח המוקשים המצרית לבצע את מרבית השלייה, למעט תקלה שאירעה באחד הניסיונות. מתוך קריאת המחקר הרוסי שצוין לעיל ולאור מידע נוסף שידוע לעורך המקצועי, עולה שלא כך היו פני הדברים. על פי המחקר הרוסי המצרים הצליחו לשלוח באופן עצמאי 7 מוקשים עגונים מסוג KB. ככלל המחקר הרוסי מותח ביקורת על הרמה המצרית ועל המיפוי הרשלני שהתקבל ביחס למיקום זריעת המוקשים.

כך או כך, חיל הים המצרי לא הצליח להתמודד עם משימת השלייה ונאלץ להתקשר עם הסובייטים, שהמוקשים היו מתוצרתם, על מנת שיבצעו את המלאכה. העובדה שמלאכתם של הסובייטים נמשכה באזור מספר שבועות בחודשי הקיץ והסתוו של שנת 1974, מעידה על כך שלא בדיוק "זרחה" השמש לאותה שולח מוקשים מצרית בודדה.

בצד זאת יש לציין כי עיקר סד"כ שולח המוקשים של חיל הים המצרי (כ-10 במספר), היה ערוך באותה עת בזירת הים התיכון ואובייקטיבית אכן יכולת השלייה של חיל הים המצרי בזירת הים האדום הייתה מוגבלת.

מחבר הספר ליווא מחמד עבד א-רחמן רא'פת

⁵ ספר הזיכרונות התפרסם במצרים בשנת 2003. התרגום לעברית של הספר במלואו, יופץ בנפרד בהמשך לעיון הקורא העברי.

מכאן ואילך התרגום מערבית של העמודים (47-51) מתוך הספר של ליווא רא'פת אודות מבצע "זריחה", תרגום שהתבצע על ידי מר יצחק ורדי, במידת הצורך תוספת הערות שוליים מטעמו של העורך המקצועי.

עמ' 47

זריחה

כאשר תכננו את זריעת המוקשים, ידענו היטב, שיגיע היום שנהיה חייבים לשלוח אותם. ומאחר שהמייצרים הם חלק ממפרץ סואץ, שכל החופים שלו הם בתוך הרפובליקה המצרית הערבית, הרי שאבטחת הכניסה הזאת (למפרץ סואץ) חשובה מאד לא רק למצרים אלא לכלכלה העולמית בכלל על ידי ביטול מצב המלחמה, שכן זאת היא הדרך אל תעלת סואץ וממנה.

מכאן הייתה נקודת המוצא שלנו לתכנון ולבחירת אזורי הזריעה. היה צריך, למשל, לבחור אזור, שהמקשות שלנו תוכלנה להגיע אליהם מהמקומות שבהם הן ממוקמות, ולפעול שם כאשר יגיע הזמן לכך. בין הגורמים לבחירה היו גם קיומן של מטרות ניווט באזור, כמו מגדלורים או מתקני חוף שנראים במפות הימיות, ואשר יאפשרו למקשת להגדיר את מיקומה בעת זריעת המוקשים או שלייתם. באותה העת לא היו אמצעים לקביעת המיקום בעזרת לוויינים כמו היום.

כאשר הייתה הסכמה על מועד הפסקת האש ולאחר מכן הנסיגה מסיני בשלב הראשון, המשימה של שליית (המוקשים) ופתיחת

עמ' 48

מעבר בשדה המוקשים, שנזרע עם פתיחת מלחמת אוקטובר במצרי יובל (ג'ובאל במקור) בכניסה למפרץ סואץ, הפכה להיות חשובה ביותר ובעדיפות עליונה. אבל אני, מתוקף ההתמחות שלי והכרתי את הקשיים של הסוג הזה של מבצעים, תמיד חשבתי והתייעצתי עם מומחים ומפקדי מקשות ומומחים בניווט, על מנת לגבש דעה, שעל בסיסה ניתן יהיה לסרוק את השטח הגדול ביותר של שדה (המוקשים) אשר יאפשר מעבר בטוח של כלי שיט.

התכנון וההכנות לביצוע המשימה הזאת ארכו כשלושה שבועות, וזאת למעשה תקופה ארוכה, אבל היא נחוצה כדי לפעול ברצינות לא רק ברמה הלאומית אלא במישור הבינלאומי. חלק מהמפקדים חשבו, שמה שאנחנו מכנים זריחה אינו אלא משימה דמיונית, שכן בים האדום נמצאות רק שתי ⁶מקשות, וזה מספר דל אם איננו ממעיטים בהיקף המשימה. כמו כן לא היו ברשותנו אמצעי ניווט, שהיו הופכים את ביצוע המשימה לדבר אפשרי ובטוח יחסית. אני חשבתי, שהביצוע מצריך מפקד בעל יכולת, שיוודע לבטח מה נדרש, מה גם שהחלטנו לטובת הקלות הביצוע שהדבר יתקיים על ידי מקשת אחת בלבד בהתעלם ממשך הביצוע.

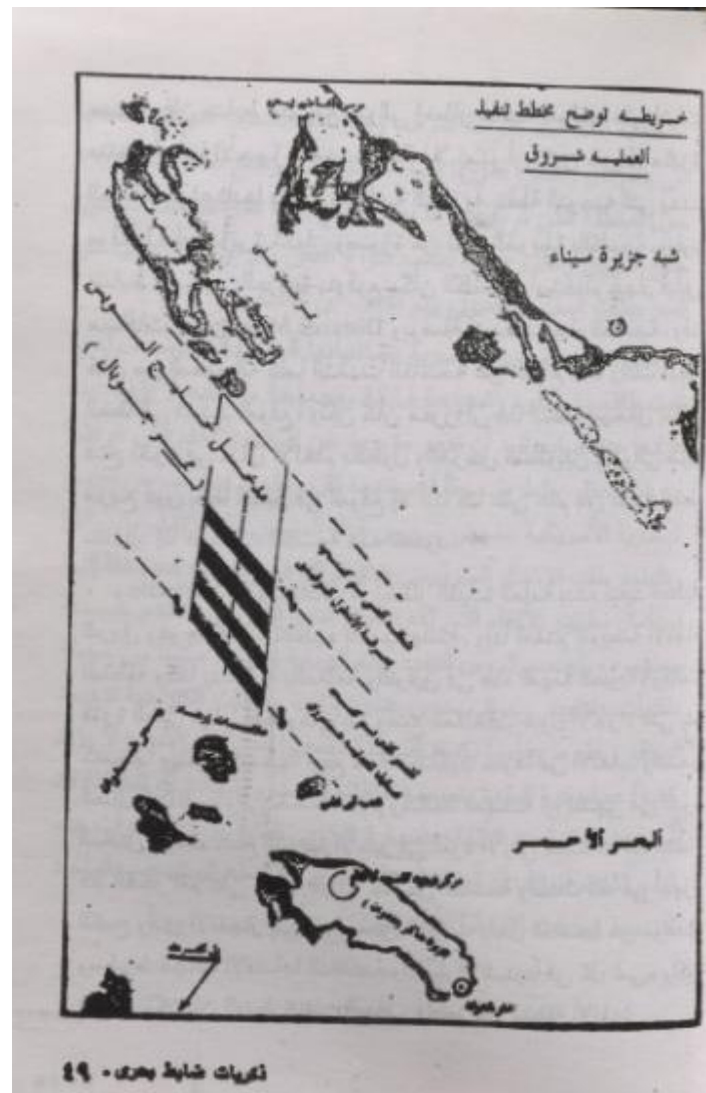
⁶ במלחמת ההתשה אכן היו ערוכות 2 שולות מוקשים מדגם ת-43 בזירת הים האדום, אלא שאחת המקשות טובעה בפברואר 1970 עת חיל האוויר תקף את נמל ע'רדקה במבצע "זיקוקית" בעקבות החבלה של הקומנדו הימי המצרי בנמל אילת. כך שבפועל ערב מלחמת יוה"כ ולאחר המלחמה, עמדה לרשות חיל הים המצרי שולת מוקשים אחת בלבד בשם "אל-דקהיליה" (והיא זו שביצעה גם את משימת המיקוש עצמו יחד עם הסט"רים בתחילת המלחמה),

המפקדה בחרה בסא"ל מחמד עבד אלמאג'ד ח'ויצה המנוח, והייתה זאת בחירה מוצלחת. הוא היה קצין בעל יכולת שהתמחה בעבודת שליית המוקשים. ואשר לגבי הבעיה העיקרית, שהיא קביעת המיקום של המקשת לאורך מבצע השלייה, זה היה הדבר הבסיסי של המבצע.

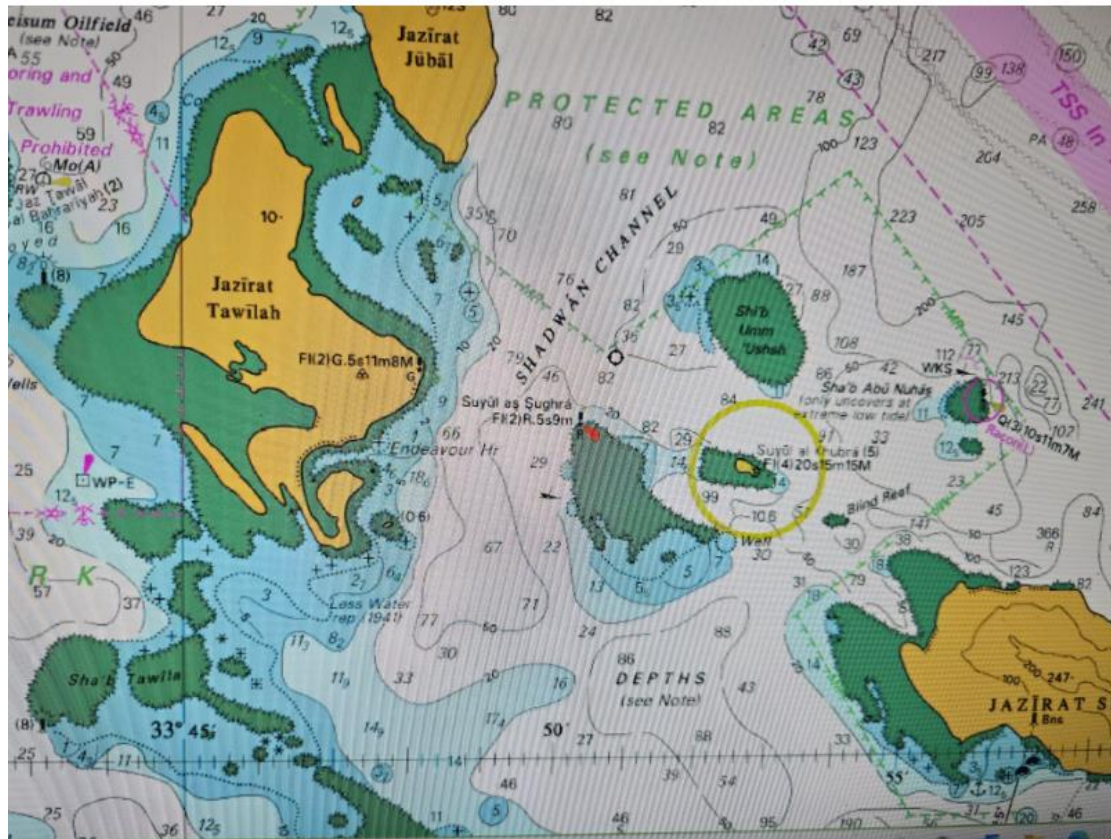
הרעיון היה להנחות את המקשת מנקודת בקרה בחוף במקום גבוה באי שדואן, וזה יאפשר לקצין ההנחיה לראות היטב את המקשת, ובמקום שהמקשת תסמוך על עצמה לקביעת

עמ' 49

מפה של תכנון מבצע "זריחה". (המפה מציגה את הכניסה הדרומית למפרץ סואץ – מעבר יובל)

הערת העורך והמתרגם: הכתוביות בערבית של התרשים לעיל מתוך הספר המקורי, אינן ברורות. באופן כללי: התרשים נועד לשקף שפעילות השלייה הסובייטית התמקדה בפאה המזרחית של מיצרי היובל ואילו הפעילות המצרית הייתה העיקרית (כביכול) והתמקדה במרכז מיצרי היובל (בשטח שבו מופיעים הפסים המושחרים).

קטע של מפה ימית⁷ החופף לתרשים מתוך הספר בערבית

(בצד ימין למטה הקצה הצפון מערבי של האי שדואן, מערבה יותר תעלת שדואן בין האיים טוילה ו-היובל לאי שדואן. במרכז המפה מיצרי יובל ומצפון מזרח להם מעבר המילאן)

עמ' 50

מיקומה והקורס שלה קצין ההנחיה ייקח על עצמו לדווח לספינה את מיקומה במועדים קבועים. הכלי שהשתמש בו היה מפה מוגדלת של האזור, שהוכנה במנהלת המדידות הימית עם נקודת ההנחיה, שאת מיקומה קבע המגדלור של האי שדואן ועותק של המפה נמצא במקשת. קצין ההנחיה באי הגדיר את מיקומה של המקשת בעזרת מכשיר מדידת מרחקים ידני DISTANCE METER ומצפן לקביעת הכיוון למקשת.

היה ידוע, שכל שהמקשת תתרחק מהמקום גדלה הטעות בהגדרת המיקום, אבל הוחלט שהמנגנון הזה יאפשר פתיחת פרצה בשדה המוקשים לאורך ולרוחב הנדרשים- בערך מייל מרובע -ללא טעות גדולה במיקום, אבל אנחנו ידענו, ששיעור הטעות הולך ורב ככל שהמקשת עוברת את הגבולות הללו.

כאשר הסתיימו ההכנות הועבר דיווח למפקדה הכללית על התחלת מבצע "זריחה", שחיו לו בתשומת לב רבה. סא"ל ח'ויצה יצא לאזור, וכולנו איחלנו לו הצלחה במשימה החיונית

⁷ באדיבות סא"ל בדימוס ברוך פרצמן, לשעבר ראש ענת הידרוגרפיה של חיל הים.

הזאת. הפעילות התבצעה באור יום בלבד, (כאשר) סביב המקומות שנסרקו וחזרו ונסרקו ארבע פעמים הוצבו סמנים, כדי לסמן בוודאות שהאזור נקי ממוקשים. הפעילות נמשכה כך חמישה ימים. המשימה כמעט הסתיימה ביום השישי, אלא שברצועה האחרונה בפעם הראשונה אירע מה שחששנו ממנו. מוקש התפוצץ קרוב מאד למקשת וגרם לתקלות במכשירי השלייה. הפיצוץ גרם לפירוק כמה דלתות בתוך המקשת ונפילת מנורות התאורה הפנימית ונזקים חמורים בכל עבר, אבל המפקד שלה הצליח להשתלט על המצב והתרחק מאזור הפיצוץ.

עמ' 51

עשינו הערכת מצב והחלטנו, שהאזור שנסרק עונה על הדרישה במלואה, והחלטנו לסיים את המבצע תוך סימון מיוחד סביב האזור המטוהר, ובכך התקבל מעבר מתאים לכניסה למפרץ סואץ וליציאה ממנו עבור כל סוגי הספינות. פורסמה הודעה בינלאומית בדבר המעבר, ואוניות החלו לעבור בו ללא כל אירוע.

כך הצליח חיל הים המצרי ביכולותיו המוגבלות ועם מקשת אחת, שהצוות שלה, שמנה לא יותר מחמישה אנשים⁸, הפגין יכולת ואומץ לב, להשמיד למעלה ממחצית המוקשים שנזרעו בשדה הזה. מה שמעניין באמת זה, שכאשר הוחלט על ניקוי תעלת סואץ, ביקש הצי האמריקאי לנקות את תעלת סואץ ממוקשים וממכשולים, וברור שבריה"מ ביקשה להשתתף במבצע, אז מסרנו להם את השלמת טיהור המוקשים שנמצאים מחוץ למעבר שטיהר סא"ל ח'ויצה. הרוסים הביאו לצורך המשימה צי שמורכב מנושאת מסוקים וכחמש עשרה ספינות⁹ וציוד אלקטרוני להגדרת המיקום ועוד. הם סרקו את האזור והשמידו כמות מוקשים, שלא עולה בהרבה על מה שהשמיד סא"ל ח'ויצה לבדו, ופרסמו הודעה שהאזור ריק ממוקשים בשיעור של 99,9%. כאשר קראתי את ההודעה הזאת לא התאפקתי ופרצתי בצחוק, כאשר השוויתי¹⁰ את מה שעשה הגיבור עבד אלמאג'ד ח'ויצה למה שעשה הצי הגדול.

סיכום והערכה

באופן כללי, אין בדברים כפי שנכתבו בספרו של ליווא רא'פת משום חידוש מרעיש. למעט העובדה שהכינוי המצרי למבצע השלייה היה "הזריחה" וכן העובדה שחיל הים המצרי זוקף לזכותו (באופן מוגזם) את ההתמודדות עם טיהור המיצרים ממוקשים, לאחר המלחמה.

כך או כך, לדעת העורך המקצועי, המחקר הרוסי שסוקר בהרחבה את פעילות השלייה והעשייה הסובייטית בדרום מפרץ סואץ בשנת 1974, הינו אמין יותר בהשוואה לתיאור שהובא בספרו של הקצין המצרי הבכיר.

⁸ צוות של שולת מוקשים מדגם ת-43 מונה כ-40 איש הרבה יותר מ-5 אנשי צוות. שוב מגמה של מחבר הספר להדגיש עד כמה הספינה המצרית הצליחה במשימתה למרות כוחותיה הדלים.

⁹ המחבר מגזים ביחס לכמות כלי השייט של הצי הסובייטי שהגיעו להשתתף במבצע השלייה. זאת על מנת להמחיש את חוסר הפרופורציה בין הכוח שעמד לסובייטים לצורך משימה זו לעומת היכולת הדלה שעמדה לרשות חיל הים המצרי. למיטב ידיעתו של העורך המקצועי הגיעו כ-8 כלי שייט מדגמים שונים ובהם נושאת מסוקים, משחתת, מכלית וחמש שולות מוקשים. חלק מהכלים הגיעו מהשייטת הסובייטית ה-5 בים השחור וחלקם הגיעו מהאוקיינוס השקט.

¹⁰ כאמור נזרעו במיצרי היובל בסך הכל כ-80 מוקשים, הצי המצרי הצליח כנראה לשלול באביב 1974 לא יותר מ-7 מוקשים לכן ברור כי עיקר משימת השלייה התבצעה בפועל על ידי הכוח הסובייטי.

למרות שאין בתיאור מבצע "הזריחה" בספרו של ליווא רא'פת משום חידוש, מצאנו לנכון להפיץ מסמך זה על מנת שייכלל באסופת המסמכים הנוגעים לזירה הימית במלחמת יום הכיפורים. כמו גם להאיר שוב ולהפנות את תשומת הלב לנשק המיקוש הימי. נשק שלמרות היותו "חרב פיפיות" ולא תמיד הוא משרת את אלה שיזמו אותו, הרי הוא ממשיך לעמוד על הפרק בעידן המודרני.